

Tekeningen leggen innerlijke wereld bloot

Kindertekeningen vertellen veel over de innerlijke wereld van peuters en kleuters. Daardoor vormen ze een dankbaar hulpmiddel bij de hulp aan jonge kinderen. Niet alleen diagnostisch, maar ook bij het opstellen van een behandelplan.

Michelle Verjaal en Christine van Herk

Rond de jaren '20 van de vorige eeuw is het tekenen en het gebruik van spel geïntroduceerd in de psychotherapie.

Het idee hierachter was dat er bij het tekenen en spel onverwerkte ervaringen en onderdrukte emoties op papier konden worden gezet. Sindsdien is tekenen als instrument doorontwikkeld en wordt het ook gebruikt om therapie aantrekkelijker te maken voor kinderen. Spel en beeldcommunicatie worden gezien als 'de taal van het kind' en een natuurlijke manier van communiceren.

Er zijn inmiddels allerlei verschillende soorten therapievormen waarin er gebruik wordt gemaakt van spel en verbeelding. Ook vanuit wetenschappelijk onderzoek komt er steeds meer bewijs dat kinderen zich door middel van spel en tekenen makkelijker kunnen openstellen in therapie dan door te praten.¹

Waarom tekenen?

Waarom zou je kinderen laten tekenen? Er zijn verschillende geluiden als het gaat om het gebruik van non-verbale technieken binnen de diagnostiek en behandeling. Wat regelmatig wordt genoemd is dat het niet objectief kan

worden bekeken en beoordeeld. Hierdoor zou het lastig zijn om er vervolgens betekenis aan te geven en het te integreren in het uiteindelijke beeld. Ondanks dat het misschien een andere manier van diagnostiek is dan het gebruikelijke testmateriaal, kunnen kindertekeningen wel degelijk informatie geven over het kind of de ouders. Tekeningen weerspiegelen vaak de binnenwereld, deze wordt als het ware geprojecteerd op het papier. Het is een non-verbale en meer onbewuste manier van uitdrukken. Daardoor is dit hulpmiddel ook geschikt voor kinderen met taalspraak- of cognitieve problemen.³ Hetzelfde geldt voor kinderen

die het lastig vinden om hun gevoel te verwoorden of om direct te praten over een traumatische gebeurtenis. De tekeningen kunnen dan een middel zijn om toch zicht te krijgen op de klachten en onderliggende emoties. Ook neurobiologisch onderzoek toont aan dat visuele informatie via het limbische systeem wordt verwerkt en de meer corticale talige gebieden passeert.²

Soorten tekeningen

Kinderen vanaf 3 of 4 jaar zijn vaak al in staat om te tekenen. Door een tekening te maken van huis-boom-mens kun je bijvoorbeeld zien of het kind in staat is tot het uitvoeren van een

opdracht en hoe de fijne motoriek is. Bij een menstekening is het belangrijk om te kijken waar wordt begonnen. Kinderen beginnen normaal gesproken met het hoofd. Vandaar het woord 'koppoter' bij jonge kinderen. Kinderen die sociaal wat onhandig zijn, denk aan kinderen met een autismespectrumstoornis, beginnen de menstekening vaak bij de voeten of benen. Een kind dat behoefte heeft aan structuur tekent niet alleen een huis, ramen en deur, maar ook vaak een tuin met alles erin of bijvoorbeeld alle dakpannen. Er worden veel dingen bijgetekend die niet zijn gevraagd, maar die wel de behoefte aan structuur en duidelijkheid weergeven om de onbewuste angst onder controle te houden. Ook de boom kan iets zeggen over de ervaringswereld van het kind. Wanneer het kind in staat is tot tekenen, krijgt hij ook nog een toverstafje in handen. Bijvoorbeeld om zijn gezin om te toveren in dieren. Sommige kinderen vinden het overigens eng om het gezin

om te toveren in dieren: stel dat ze dieren blijven? Geef ze daarom altijd de garantie dat we ze weer terugtoveren in mensen.

Scoringssysteem

De tekeningen dienen als onderdeel van je diagnostiek. Bij zeer jonge kinderen is, naast spelobservaties en overig diagnostisch materiaal, een uitgebreide ontwikkelingsanamnese een zeer belangrijk onderdeel. Ook voor tekeningen bestaan scoringssystemen. Bij de scoring kijk je eerst naar het geheel, hoe ziet de tekening eruit? Heeft de mens een hoofd met neus, ogen en mond, lijf, armen, benen en voeten? Het is afhankelijk van de leeftijd wanneer een kind dit moet kunnen tekenen. Bij het huis kijk je, naast hoe het wordt getekend, ook of het een

deur en ramen heeft. Bij de boom is, net als bij het huis belangrijk, of hij op de grond staat en hoe takken en eventueel worden getekend. Voor het scoren van de menstekening is onder meer het boek 'Psychological Evaluation of Children's Human Figure Drawings' van Koppitz goed bruikbaar. Voor de huis- en boomtekening kunnen we het scoringssysteem van Isaac Jolles in 'A Catalog for the Qualitative Interpretation of the House-Tree-Person' aanbevelen.

De tekeningen zijn een aanvulling op wat je uit de ontwikkelingsanamnese, observaties en spel hebt gehaald. Zo kun je een huis zonder schoorsteen niet interpreteren als een huis met een gebrek aan psychologische warmte. Een huis zonder deur zegt wel iets over

'Kindertekeningen projecteren vaak de binnenwereld op papier'

de toegankelijkheid van en tot het kind. In de tekening staat de persoon voorop, deze wil iets uitdrukken met zijn tekeningen. Ook wanneer het kind op de vraag 'teken een mens' stokpoppetjes tekent, zegt dit iets over zijn innerlijke wereld.

Het is belangrijk om de tekeningen kritisch te gebruiken: houd hierbij rekening met de context, zoals de gezinssituatie en het levensverhaal, maar ook de omstandigheden van die dag en het ontwikkelingsniveau. Vanuit onderzoek zijn de volgende beste voorspelers naar voren gekomen: afwezigheid van een item, excessieve details (dit kan wijzen op angst en behoefte aan controle) en een kleine of 'simpele' tekening (gelinkt aan weinig motivatie en energie, depressieve klachten).³

Tekenen in behandelingen

Binnen de behandeling kan het tekenen verschillende functies hebben. Het kan bijvoorbeeld worden gebruikt als afleiding om het gesprek minder zwaar te maken, maar ook om te onderstrepen wat er wordt verteld. Zo kan het tekenen van traumatische ervaringen duidelijk maken waar een kind bang voor is en vermindering doorbreken. Het tekenen van een stripverhaal kan helpen om affecten te uiten en alternatief gedrag te ontwikkelen. Met het oog hierop is een stripmodel ontworpen om kinderen te helpen oplossingsgericht te denken.⁴ Bij traumatische of ingrijpende gebeurtenissen als overlijden, scheiding, verhuizing of uithuisplaatsing kan er worden gedacht aan het maken een boekje waarin de ervaring wordt getekend. Dit biedt houvast bij het verder bespreken of verwerken. Het stripverhaal wordt ook gebruikt voor kinderen binnen het autismespectrum om hen te leren welke situatie wel en welke niet ongewenst is. Dit doet het kind door een kruis te zetten door de ongewenste situatie en samen de gewenste

'Een autistisch kind begint de menstekening vaak bij de voeten of benen'

situatie te tekenen, bijvoorbeeld aan de hand van Geef me de 5' van Colette de Bruin.

Tot slot kan het tekenen van oplossingen bij problemen helpen om angst te verwerken. Naast het tekenen van lastige situaties kan er juist worden gericht op positiviteit en empowerment, bijvoorbeeld door het tekenen van iets wat het kind goed kan, zijn favoriete plek, doelen voor later, dingen die belangrijk zijn of plezierige momenten. Ook kunnen hulpbronnen of competenties worden getekend.¹

Dagdromen

Voor een kind begint met tekenen kun je het eerst vragen om hierover te dagdromen. Met dagdromen wordt bedoeld dat je een motief aangereikt krijgt en over het beeld in je hoofd gaat vertellen. Sommige kinderen vin-

den het dagdromen moeilijk of durven hiervoor niet de ogen dicht te doen. Het kan dan beter zijn om deze stap over te slaan en in plaats daarvan het kind te vragen om bijvoorbeeld aan een boom te denken. Lukt dit dan kun je hierover vragen stellen zoals 'hoe ziet de stam eruit?', 'heeft hij blaadjes?', 'waar staat je boom?', 'welk weer is het?' en 'hoe voelt je boom zich?'. Hierna mag het kind zijn boom tekenen en gebruik je de tekening als praatpapier over de boom. ●

Bij dit artikel horen 4 referenties; deze zijn op te vragen via een mail aan vroeg@dgcommunicatie.nl

Michelle Verjaal is werkzaam als GZ-psycholoog bij twee praktijken en heeft de opleiding Symbooldrama gevolgd. Christine van Herk (Psycholoog i.o. tot GZ-psycholoog) en zij heeft voor haar opleiding een referaat gehouden over kindertekeningen.